

Påske

AV AUGUST STRINDBERG

DEN NATIONALE SCENE

Påske

AV AUGUST STRINDBERG

Oversatt av Per Bronken

Musikk:

Franz Joseph Haydn: *Jesu syv ord på korset*
op. 51, 1787

Innspilling: Camerata academica des Mozarteums
Salzburg. Dir: Sandor Vegh (Capriccio 10 465)

Instruktør: Ola B. Johannessen

Scenograf: Carle Lange

Kostymedesigner: Ingrid Nylander

Lysdesigner: Arne Kambestad

Medvirkende:

Fru Heyst: Ragnhild Hiorthøy

Elis: Bjørn Willberg Andersen

Eleonora: Ingrid Bergstrøm

Kristina: Sissel Ingri Tank-Nielsen

Benjamin: Eirik del Barco Soleglad

Lindkvist: Gerald Pettersen

Inspisient: Bjørn Isaksen

Maskør: Gunnveig Danielsen

Lyd: Bjarte Våge/ Tor Endre Kalvenes

Rekvisitør: Cathrine Hopstock/ Dorthe M. Keyser

Sufflør: Marit Sognnes

Premiere 24. mai 2001

Forestillingen varer ca. 1 t. og 35 min., Ingen pause.

“HELE LIDANDETS POESI”...

August Strindberg skriver i *Ockulta dagboken*, oktober 1900: “Började skriva ”Påsk”. Underhandlingar med Bonnier. [...] Ragnbågen föll i mitt manuskript”. Bare seks uker senere sender han det ferdige manuskriptet til forlaget.

Påske i Bergen 1909

I 1909 satte teatersjef Ludvig Bergh *Påske* opp i Bergen og 1. september hadde stykket Norgespremiere på Den Nationale Scene. Særlig de unge skuespillerne høstet gode kritikker. Om Astrid Gulbrandsen som Eleonora skrev Bergens Aftenblads Johan Fredrik Vinsnes: “Hendes Eleonora var paa samme Gang streng og mild og langt borte fra, saadan som disse er det...” Om Alf Zetterholm som Benjamin ble det skrevet: “Jeg tror ikke man kan sige noget bedre om hans Fremstilling end at den maatte have glædet Forfatteren”.

Eleonora

En av de sentrale skikkelsene i *Påske* er Eleonora. Noen mener at en viktig inspirasjon til denne skikkelsen er Strindbergs egen søster Elisabeth, som led av det

som ble diagnostisert som sykkelig melankoli. “Hun var liksom min tvilling”, skrev han i et brev. Han forestilte seg at hun gjennom sin lidelse hadde sonet den Strindbergske familiens skyld. Eleonora har blitt en av de store kvinnerollene i dramalitteraturen og ved premieren på Dramaten i 1901 hadde Strindbergs forlovede, Harriet Bosse, rollen som Eleonora. Han skriver til henne på premieredagen:

“4. April/ Skjærtorsdag 1901
Ålskade

[...] Du fri i din renare kärlek till din uppgift (Påsk), måtte kunna gifva människorna hele lidandets poesi. Lindandet för andra som är kärlekens innarste väsen! ...Kan Du i dag försona människorna med tanken at en god Gud finnes – och det gör Du om Du är mild och icke sträng i dina tonfall
Din Gusten”

Strindberg og Ibsen

Henrik Ibsen utviklet seg som dramatiker og arbeidet som sceneinstruktør i Bergen i årene 1851-57. Og som Henrik Ibsen er vår

STRINDBERGS LIV OG VERK

VITENSKAP, SAMFUNN OG KULTUR

1849: Johan August Strindberg født i Stockholm 22. januar.

1856: Sigmund Freud (1856-1939)

1858: Flaubert: *Madame Bovary*.

1859: Darwin: *Artenens opprinnelse*.

1864-69: Tolstoj: *Krig og Fred*.

1864: Den første sosialistiske nasjonale holdes i London.

1866: Dostojevski: *Raskolnikov*, Ibsen: *Brand*.

1867: Begynner studier ved Uppsala universitet.

1867: Marx: *Das Kapital*. Ibsen: *Peer Gynt*.

1868: Grieg komponerer *Klaverkonsert i a-moll*.

1869: Stuart Mill: *Om Kvindeundertrykkelsen*.

1870: Lenin (1870-1924)

1870: Enakteren *I Rom* oppføres på Kungliga teatern.

1871: *En berättelse från Stockholms skärgård* og *Den fredløse* utgis.

1871: Maddox innfører den fotografiske tørrplaten. Verdi komponerer *Aida*. Darwin: *Menneskets avstamning*.

1871-93: Zola: *Les Rougon-Macquart*.

1872: Flytter til Stockholm.

Arbeider som journalist, maler og skriver dramaet *Måster Olof*.

1872-80: Studerer kulturhistorie.

1872: Nietzsche: *Tragediens fødsel*. Monet maler *Inntrykk fra en soloppgang*.

1872-90: Brandes: *Hovedstrømninger i det nittende Aarhundredes Litteratur*.

1873-76: Skriver dikt og prosa *Från Havet* og *Här och där*.

1873: Ibsen: *Kejser og Galilæer*.

1874: Ansatt ved Kungliga Biblioteket.

1874: 1ste impresjonistutstilling i Paris. Wagner komponerer *Die Götterdämmerung*. Arnold Schönberg (1874-1951)

1874-75: Grieg komponerer musikk til *Peer Gynt*.

1875: Skriver lystspillet *Anno fyrtiåtta*.

1876: Bell oppfinner telefonen. Tsjajkovskij komponerer *Svanesjøen*.

1877: Skriver noveller fra Uppsala. *Gifter seg med Siri von Essen*.

1877: Edison utvikler den første fonografen. Ibsen: *Samfundets støtter*.

1879: Romanen *Röda rummet* og komedien *Gilletts hemmelighet* utgis.

1879: Edison utvikler lyspæren. Den

første hjerneoperasjon blir foretatt.

Albert Einstein (1879-1955)

Ibsen: *Et dukkehjem*.

1880: Skriver *Gamla Stockholm*

(1880 - 82). Datteren Karin født.

1881: Arbeider med *Svenska folket*

(1881 - 82). Datteren Greta født.

1881: Ibsen: *Gjengangere*.

1882: Påbegynner *Svenska öden och äfventyr*.

1882: Charles Darwin (1809-82)

Koch oppdager tuberkulosebasillen.

Ibsen: *En folkefiende*.

1883: Bosetter seg i Grez i Frankrike, nær Paris og treffer bl.a.

Bjørnstjerne Bjørnson og Jonas Lie.

1883: Franz Kafka (1883-1924)

1884: Bosetter seg i Sveits.

Novellesamlingen *Giftas I* utgis.

Skriver noveller. Sønnen Hans født.

1884: Ibsen: *Vildanden*.

1885: Benz lanserer første

bensindrevne bil. Pasteur gjør bakteriologiske oppdagelser.

1886: Selvbiografien *Tjänstekvinnans son* utgis. Skriver *Giftas II*.

Fotodokumenterer seg selv.

1886: Ibsen: *Rosmersholm*.

Nietzsche: *Slik talte Zarathustra* og *Hinsides godt og ondt*.

1886-90: Satie komponerer *Trø*

gymnopesier.

1887: Romanen *Hemsöboarna, En dåres försvarstal* (på fransk), de psykologiske studiene

Viviseksjoner, dramaet *Fadren* og komedien *Kameraterna* utgis.

1888: Sørgepjillet *Fröken Julie* og skuespjillet *Fordringsägare* utgis.

Maler naturskisser.

1888: Eastmans Kodak-kamera settes i masseproduksjon.

Ibsen: *Fruen fra havet*. Van Gogh maler *Stjernenatt*. Gauguin maler *Synet etter prekenen*.

1889: Flytter tilbake til Sverige og bosetter seg i skjærgåden utenfor Stockholm. Dramaet *Hemsöboarna* utgis. Skriver flere enaktere.

1889: Eiffeltårnet bygges i Paris.

Georg Brandes: "Aristokratisk radikalisme. En afhandling om Friedrich Nietzsche" i *Tilskueren*.

1890: Romanen *I Havsbandet* utgis.

1890: Ibsen: *Hedda Gabler*.

Vincent Van Gogh (1853-90)

1891-92: Avslutter *Svenska öden och äfventyr*. Skiller seg fra Siri von

Essen. Reiser til Berlin og treffer bl.a. Edvard Munch. Skriver flere

enaktere. Infernokrisen 1892 - 97.

1892: Maeterlinck: *Pelléas og*

Mélisande. Ibsen: *Bygmester Solness*.
Munch maler *Pikene på broen*.

1893: Flytter til Østerrike. Gifter seg med Frida Uhl.

1893: Munch maler *Skrik*, første utgave. Tsjekhov: *Måkene*.

1894-96: I Paris møter Strindberg Paul Gauguin. Datteren Karin født.

1894: Lumière oppfinner kinematografen. Dreyfussaken lager politisk krise i Frankrike. Ibsen: *Lille Eyolf*. Munch maler *Angst*. Durkheim: *Om selvmordet*.

1895: Artikkelen "Kvinnans underlægsenhet under mannen" publiseres. Skiller seg fra Frida Uhl.

1895: Lumières første filmvisning i Paris, Röntgen oppdager røntgenstrålene.

1896-1908: Skriver *Ockulta Dagboken*.

1896: De første moderne olympiske leker i Athen. Ibsen: *John Gabriel Borkman*. Puccini komponerer *La Bohème*.

1897: *Inferno* utgis på fransk.

1897: Mallarme: *Divigations*.

1898: Dramaene *Till Damaskus I-II, Advent. Et mysterium* og romanen *Klosteret* utgis.

1898: Ekteparet Curie lanserer oppdagelsen av radioaktiviteten.

1898-1905: Cézanne maler *De store badende kvinnene*.

1899: Kongedramaer, bl.a *Erik XIV* utgis.

1899: Ibsen: *Når de døde vågner*.

1900: 9. oktober - påbegynner *Påske* / 2. desember - sender *Påske* til forlaget

1900: Planck begynner arbeidet med kvanteteorien.

Freud: *Drømmetydning*.

Friedrich Nietzsche (1844-1900)

1901: Skjærtorsdag - premiere på *Påske*, Dramaten. Dramaene *Karl XII* og *Ett drømmespel* og romanen *Svarta fanor* utgis. Gift med Harriet Bosse.

1901: Gustave Klimt maler *Judith*

med Holofernes hode. Tsjekhov: *Tre søstre*.

1902: Skriver flere historiske skuespill. Datteren Anne-Marie født.

1902: Emil Zola (1840-1902)

1903: Skuespillet *Näktergalen i Wittemberg* og novellen *Ensam* utgis. Separert fra Harriet Bosse.

1903: Brødrene Wright konstruerer det første flye., Bjørnstjerne Bjørnson mottar Nobels litteraturpris.

1904: Romanene *Svarta fanor* og *Götiske rummen* utgis.

1904: Anton Tsjekhov (1860-1904)

1905: Oppløsning av unionen Sverige - Norge. Einstein lanserer sin relativitetsteori.

Straus komponerer *Salome*.

1906: Amundsen krysser Nordvestpassasjen.

Henrik Ibsen (1828-1906)

1907: Starter Intima Teatern – drives til 1910. Skriver fire kammerspill *Oväder, Brända tomten, Spöksonaten* og *Pelikanen*.

1907: Picasso maler *Kvinnene i Avignon*.

1908: Påske settes opp med suksess på Intima Teatern. *Ockulta dagboken* utgis. Skriver flere historiske dramaer. Forlovet med teaterelven Fanny Falkner.

1909: 1. september har *Påske* premiere på Den Nationale Scene, Bergen. *Stora landsvägen* utgis.

1910-11: "Strindbergfeiden" preger svenske avissider.

1910: Mahler komponerer *Symfoni nr. 10*.

1912: Strindberg dør 14. mai etter lengre tids sykdom.

1912: Titanic går på grunn og synker.

Schönberg: *Harmonilære*.

"HVEM ER DET?"

Om telefonen i Påske

Blant Strindbergs etterlatte nedtegnelser finnes utkastet til enda et drama om den borgerlige familien: Ekteparet i skilsmisse, den voksne sønnen, tjenestefolket. Dramaet tenkes utspilt i løpet av et døgn, de ulike aktene har tittel etter døgnets tider. Det kunne blitt et klaustrofobisk drama i den borgerlige salongen, der velkjente famillemønstre gjentas rituelt frem mot den endelige katastrofen. Men i denne kjente verden truer en fremmed stemme med å gjøre seg hørt. Hver aktskisse avslutter med samme angivelse" (Telefon.)" Noen – vi vet ikke hvem – ringer. Noen unngår å presentere seg hos verten, en annen stemme kan nå som helst bryte seg inn i familiens lukkede verden. Telefonen er på denne tiden en

teknologisk nyvinning. Men dens betydning ligger ikke bare i signalet om det nye og moderne. Telefonen inngår i en teknologi som maner frem stemmer uten kropp, tale uten personers nærvær. Bare det å høre stemmer hadde tidligere vært et sikkert tegn på sinnssykdom eller religiøs besettelse. Med den teknologiske nyvinningen blir den selvstendiggjorte stemmen tvert imot et vilkår i fellesskapets kommunikasjon. Og den tidligere så beskyttede borgerlige familien kan nå nåes når som helst, den stengte døren forseres lettere med telefonens hjelp enn med vold. Som Strindberg skriver i en annen nedtegnelse: "Livet blir offentlig." Dette offentliggjørende gjelder også i dag, med mobiltelefonen som det fremste medium. Og når

noe gjøres offentlig, gjøres det ikke da også tilgjengelig? For kontroll, overvåking og dermed også for normalisering?

Eleonora er forsoningens figur i *Påske*, som er et av Strindbergs vakreste drama. Men rundt henne veves det også et tema som handler om muligheten for å forstå, å lese og skrive, å høre. I konvensjonell mening klarer alle medlemmer i den borgerlige familien å kommunisere. Men gjør de det, i noen dypere forstand? Dramaets personer vil "skrive det rette", men leser feil og gjør, uten å vite hvorfor, "det urette". Eleonora, den sinnssyke, hun som er "borgerlig død" og dermed uten borgerlige rettigheter, er den som hører og ser, som forstår. Hun drar i fra gardinene, hun blottet familien: "jeg vil at Gud skal se oss!" Men vil vi virkelig at Gud skal se oss? Vil vi virkelig leve i en så gjennomskuelig verden? Fotografiske teknikker og telefoner virker sammen med skrivemaskinen og utdanningssystemet, og skaper mer en tvers igjennom rasjonell verden. Men de skaper også tall uten kropper eller nærvær, språk uten stemme: språk preget av

meningsbrist. Når ingen kan bevise eller garantere det skrevnes meningsinnhold med sin identitet, åpner litteraturen for produksjonen av nonsens: Strindberg skriver lange lister over fuglesangen, han skriver nonsenslignende dialoger, i *Stora Landsvägen* lar han personene sine disputere om hvorvidt "seks og fire blir elleve" eller muligens åtte. Han hermer, som i *Påske*, lyden av kalosjene: "varger, varger, arg, argere, argest, svitsj, svitsj!". Teknologien skaper en tvang til å skrive, til å snakke og å rettfærdiggjøre. Tvangen skapes både gjennom teknikker for det skrevne og teknikker for bekjennelser (som de psykiatriske og psykoanalytiske). Denne tvangen forsøker litteraturen å unngå ved å skrive konsens, ved å skrive seg bort fra meningen. Det er det definitive tegnet på at litteraturen ikke lenger inngår som en sentral del av det statlige apparatet for produksjon av underdanige medborgere. Spørsmålet er hvem det er som snakker i telefonen når den av og til ringer i Strindbergs forfatterskap, Hvem tilhører denne stemmen uten kropp som telefonen formidler? Sønnen Elis i *Påske* gir

oss svaret: "Hallo! – Intet svar!...hallo? Det svarer med min egen stemme! – Hvem er det? – Merkelig! Jeg hører mine egne ord som et ekko... [...] Hallo! – Nei, dette er uhyggelig!"

Elis opplevelse av å høre seg selv i telefonen kommer igjen flere ganger i Strindbergs etterlatte papirer. Det akustiske fenomenet at man gjennom telefonen hører seg selv, eller noen annen som seg selv, fremstår som en viktig erfaring for Strindberg. Den er en materialisering av den sinnssykes opplevelse av å være "ute av seg selv". Telefonen tillater mennesket å høre stemmer uten kropp, å høre seg selv som noen utenfor seg selv, som, lik den gale, er ute av seg. Teknologien skaper et medium hvor dobbeltgjengeren blir virkelig – etter tidligere å ha vært en rendyrket hallusinasjon: "Han hører sin egen stemme i telefonen./ Røyk oppstår./ Hans dobbeltgjenger" – som Strindberg skriver i en nedtegnelse. Eller som det stadig heter i *Påske*: "Alt går igjen." Litteraturen omkring 1900 gjør det tydelig at teknologien ikke gir oss noen dypere kontakt med verden. Tvert imot hører vi, gjennom

teknologisk formidling, bare den marerittaktige lyden av oss selv. Eleonora påpeker overfor Benjamin "for de som har hørsel, kan ikke høre hva nattergalen sier. Men de døvstumme hører det!". Til tross for at hun er "borgerlig død", eller kanskje nettopp derfor?, er Eleonora den som også hører hva teknologien selv sier, hun hører mediets materialitet, hun hører at mediet ikke bare formidler men også snakker selv. I innsikten hennes finnes nok også et varsel om at teknologien en gang kommer til å slå tilbake mot oss: "Hør, det synger i telefonrådene...det er de hårde ordene, som de fine røde kobberrådene ikke kan tåle. Når menneskene baktaler hverandre i telefonen, så klager kobberet og anklager...Og hvert ord skrives i boken...og på Dommens dag kommer regningen!"

Ulf Olsson

Ulf Olsson er kritiker, essayist og universitetslektor ved *Institutt for litteraturvitenskap og idehistorie*, Stockholms universitet. Olsson er forfatter bl.a. av boken *Levande död. Studier i Strindbergs prosa*, 1997.

MENNESKET FORAN TILVÆRELSENS GRAND FINALE

På midten av 1890-tallet flakket Strindberg noen år rundt i Paris, tilsynelatende uten mål og mening. Uten familie og venner, uten lyst og kraft til å skrive. Istedenfor brukte han tiden til alkymi og andre kjemiske eksperimenter, når han ikke lette etter ting kastet i rennesteinen eller skyformasjoner på himmelen som kunne tolkes som tegn – kanskje meldinger eller signaler fra de Makter som syntes å forfølge ham. Noen ganger kunne Strindberg høre hvordan Maktene banket i veggene, noen ganger kjente han hvordan hotellets jernseng ble ladet med fiendenes elektriske kraft, som truet med å ta ham av dage. Da var det bare hals over hode å skifte bosted. Denne tiden i Strindbergs liv kalles gjerne "Infernoperioden" etter boken *Inferno* (1897), som han skrev på fransk for å skildre og forsøke å forstå hva han hadde gått igjennom. Generasjoner av

Strindberg-lesere har også forsøkt å forstå hva som egentlig hendte i disse årene og hvordan *Inferno* skal tolkes. For mange, særlig de som holder seg til en psykologisk-biografisk lese måte, fremstår teksten som et tegn på galskap eller – for å uttrykke det mer sobert – som et tegn på psykisk ubalanse. F. eks. psykiateren Johan Cullberg, forfatteren av den innsiktsfulle studien *Skaparkriser. Strindbergs Inferno och Dagermans* (1992), mener å kjenne igjen psykotiske tilstander. Innenfor litteraturvitenskapen finner man på den andre siden en sterkere tendens til å frigjøre seg fra oppfatningen av at *Inferno* er utdrag fra en sykejournal. I det minste er *Inferno* mer eller mindre tydelig vitende om en form for galskap. Denne lesningen ble påbegynt av Olof Lagercrantz som i sin Strindberg-biografi *August Strindberg* (1979 – på norsk 1980), skiller mellom det plagede og

desorienterte Offeret og Forfatteren som suverent kontrollerer sin tekst. Redaktøren av *Inferno* i *Strindbergs Samlede verk*, Lotta Gavel Adams, har overbevisende pekt på at mye av det som virker ubegripelig og sykt på en nordisk leserkrets, virker fullstendig begripelig om verket tas for det det var, dvs. for en fransk roman i første rekke rettet mot de litteraturkyndige leserne i Paris. Disse hadde en betydelig interesse for okkultisme som det gjaldt å tilfredsstille.

Uansett hvordan man ser på verket og på den tiden det speiler, minnes man stadig på den betydningen lesningen av mystikeren Swedenborg fikk for Strindberg. Møtet med Swedenborgs tekster hjalp Strindberg å se at det finnes en plan i rotet, en plan som er tydelig for den som kan tyde tidens, naturens og historiens tegn, skissert av den guddommelige skaperhånden. Opplevelsen av meningsforflytting og fragmentering ble overvunnet og Strindbergs skaperlyst ble igjen vekket til liv. Krisen førte til kunstnerisk fornyelse og åpnet veien for den banebrytende dramatikken som utrettelig ble skapt fra århundreskiftet ved arbeidsbordet hans. Blant disse dramaene er *Påske*, skrevet høsten 1900, oppført på Dramaten i Stockholm i april året etter og Norgespremiere på Den Nationale Scene i Bergen i 1909.

I nesten alt som Strindberg skrev etter *Inferno* finnes det, i motsetning til hva man forestiller seg, en dyp optimisme. Det kan være at menneskene i tekstene hans river i eget og hverandres kjøtt, at de river parykker og klær av kroppen, men all denne pest og

plage forklares og rettfærdiggjøres. Riset som svir hviler til syvende og sist i Guds hånd (eller Maktenes eller den benevning Strindberg til enhver tid bruker), den hånden som tukter menneskene til å bli gode ved å bryte ned hovmodet. Alt "styres av Den Allmektige Usynlige" og han former livet til en meningsfylt vev, selv om vi ikke umiddelbart ser det. Hvor forferdelig det urene livet på jorden enn fremstilles, reduseres livets lidelser til en prøve på at mennesket skal stå rensset foran tilværelsens grand finale. For Strindberg var ikke døden slutten, døden var porten til det han kalte 'sommerferien' – freden etter livets harde skole. Noen ganger, som i *Påske*, kan vi fra denne siden av graven fornemme en forsmak på den store forsoningen som venter. Men hvordan skal vi håndtere Strindbergs metafysiske trøst i dag? Hvordan skal troskyldige paroler som "i dag ris, i morgen påskeegget" kunne unngå å høres komiske ut når de konfronteres med de sårene livet har gitt oss... Det er ikke lett, men på teatret, på scenegulvet kan det tilsynelatende ubegripelige gjøres forståelig.

Bjørn Sundberg

Bjørn Sundberg er lektor ved *Institutt for litteraturvitenskap*, Uppsala universitet. Han har gjennom flere år vært litteratur- og teaterkritiker. Har utgitt *Till Strindbergs-receptionen 1907-1909*.

Depotbiblioteket

01sd 25 668

Program nr. 6/ 2001
A/S Den Nationale Scene
Postboks 78 sentrum, 5803 Bergen
Telefon: 55 54 97 00
E-post: dns@den-nationale-scene.no
www.den-nationale-scene.no

Ansvarlig utgiver: Bentein Baardson
Redaksjon: Bente Aae (red. og oversettelse), Ola B. Johannessen,
Bodil Kvamme og Gerald Pettersen
Takk til Teaterarkivet, Universitetet i Bergen
Fotograf: Tor Erik H. Mathisen
Grafisk utforming: Eva Tuft
Trykk: Hannevik & Sundøy

KR. 20,-

DEN NATIONALE SCENE

ASPTON HOTELL

BRAATHENS

